

<http://protobulgarians.com>

Страница за прабългарите. Език, произход, история и религия в статии, книги и музика.

НОВА ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПОДРЕЖДАНЕ И ИЗЯСНЯВАНЕ НАЗВАНИЯТА НА МЕСЕЦИТЕ В ПРАБЪЛГАРСКИЯ КАЛЕНДАР

Иван Танев Иванов

Установяването на названията на месеците в прабългарския календар има значение не само за изясняване на езика на прабългарите, но и на тяхната календарна система, от тук за точната датировка на важни исторически събития от ранната история на България.

До наши дни са достигнали главно три документа, в които се използват гревнобългарски календарни изрази. Това са "Именникът на българските владетели", Чаталарския надпис на кан Омуртаг и приписката на черноризец Тудор Дукс за смъртта на княз Борис-Михаил [1]. От тези извори могат да се извлекат следните календарни изрази: гулом твирем; дохс твирем; шегор вечем; верени алем; теку читем; гван шехтем; тох алтом; шегор твирем; имен алем; сомор алтом; гулом тутом; сигор елем и етх бетхи. Друг източник на данни за прабългарския календар са традиционните народни празници, устното народно творчество, знаците поставени върху различни строежи, както и съпоставяне с календарите на сродни и съседни народи. Повечето изследователи приемат, че първият термин във всеки израз означава название на година от 12 годишния животински цикъл, а вторият е название на календарен месец. Има обаче и групи хипотези за смисъла на представените по-горе календарни понятия както и групи начини за тяхното разделяне, които по един прекрасен начин са обяснени и сравнени в [1].

Съгласно преобладаващия брой изследователи, названията на месеците представляват поредни числителни имена в езика на прабългарите. От тук начина на подреждане зависи основно от виждането за характера на прабългарския език - алтайски или памирски (табл. 1). Разбира се, подреждането според алтайската теория за произхода на гревните българи днес има само историческо значение поради пълната неадекватност на тази теория със съвременните научни представи за прабългарите като етнос и цивилизация.

Таблица № 1. Основни начини за етимологизиране и подреждане на месеците в прабългарския календар.

Название на месеца	Смисъл на названието според аналогии с памирски езици [2]	Смисъл на названието според галечни и несигурни аналогии с тюркски езици [3, 4, 5]
Алем	Начален, главен (вместо първи)	Няма аналогия, но се приема, че означава ПЪРВИ
Тумом	Втори	Четвърти
Читем	Трети	Сегем
Твирем	Четвърти	Девети
Вечем	Пети	Трети
Шехтем	Шести	Осми
-	-	-
-	-	-
-	-	-
Елем	Десети	-
-	-	-
Алтом, алтем	Последен (вместо гванадесети)	Шести

Недостатък на тези теории е, че още преди да се познава бройната система на прабългарите се допуска, че названията на месеците съвпада с нейните числителни редни. А това не е сигурно. Например, анализирайки две детски броянки (броилки) от България и Македония и техните многобройни фрагменти, внедрени в други подобни консервативни устни текстове аз стигнах до извода, че е твърде възможно първите шест прабългарски числителни редни да са имали следния вид: ан, ган, тин, чар, па, ша [Иван Танев. По пътя на българският етноним. Изд. Алфамаркет. 2005]. Тези форми, макар и да не са все още строго потвърдени, стоят много близко до числителните имена в индо-иранските езици и вероятно не са галеч от истината. Те обаче стоят доста далеч от термините алем, вечем, твирем и т.н. Следователно, в интерес на пълнотата на научното дирене, е необходимо да се разгледат и други възможности за етимологизиране и подреждане на названията на прабългарските

месеци. Такива възможности вече са представена в хипотезите на Рогеv [6], Бъчваров [7] и Петров [8].

Чисто формално, по-долу се предлага друга една такава възможност. Наличието на сериозни аргументи в нейна полза обясняват желанието на автора за нейното публикуване, но авторът счита, че са необходими много повече изследвания и данни в нейна подкрепа.

Създаването на първата фонетична писменост от гревните финикийци се счита за едно от големите открития на човечеството. От Финикия, тази писменост се възприема от много съседни и далечни народи, като пътя на това предаване следва най-общо три трасета. Западното трасе отива към Древна Гърция, Рим и България, където се създават и утвърждават трите съвременни европейски писмености. Източното трасе минава през Персия, Бактрия и Согдиана и оттам към Алтай, където достига към началото на VII –ми век.

Северното, трето трасе през Кавказ е най-слабо проучено, но е най-важно за нас. Тук се обособяват няколко писмени системи - иберийска [К. Faulman, Buch der schrift. Wien. 1888], агванска, алано-касожка [Г. Турчанинов, Памятники письма Восточной Европы. М. 1971] и гр., които са силно повлияни от гръцката и гругите малоазиатски писмености. Засега е ясно, че писмените рунни знаци на прабългарите са подобни или еднакви с тези на аланите и касогите. Освен от алани (предците на съвременните осетинци), касоги (предците на съвременните кабардинци и черкези) и прабългари, тези писмени знаци са ползвани и от хазарите преди приемането на юеизма. Счита се, че основна роля в създаването на тази писменост са изиграли прабългарите [Altheim F., Geschichte der Hunnen. B., 1959-1962, Bd. 1. S. 85], по-точно т.н. роси, от които хазарите са взели своите рунни знаци [В. А. Бартольг. Древнейшие памятники русского письма и языка,—«Культура и письменность Востока», кн. 4. Баку, 1929; Гаркави. В “Сказания...”, стр. 240 се описва разказа на Ибн-Якуб-Эль-Нудим (вм. пол. На X-ти век за наличието на рунно писмо в т.н. роси, най-вероятно тмудараканските роси)].

Табл. 2. Фонетични и числени стойности и наименования на първите десет букви от глаголицата и кирилицата.

Тази българо-алано-касого-хазарска писменост (БАКХ) е създадена в първите векове след новата ера, т.е., около гва – три века преди алтайските тюрки да усвоят согдийската рунна система. Това обяснява защо алтайските руни

Глаголически букви	Числена стойност	Кирилски букви	Числена стойност	Звукова стойност	Наименования
Ⲁ	1	а	1	а (a)	азъ
Ⲃ	2	—	—	б (b)	еуѣ
Ⲅ	3	в	2	в (v)	ѣѣѣ
Ⲇ	4	г	3	г (g)	ѣѣѣ
Ⲉ	5	д	4	д (d)	ѣѣѣ
Ⲋ	6	е	5	е (e)	ѣѣѣ
Ⲍ	7	ж	—	ж (z)	ѣѣѣ
Ⲏ	8	з, џ	6	дз (dz)	ѣѣѣ
Ⲑ	9	џ, з	7	з (z)	ѣѣѣ
Ⲓ Ⲕ	10	(и) и, ї	10	и (i)	ѣѣѣ

външно приличат на прабългарските и имат сериозни фонетични и стилови различия. При тюркските се пише от дясно на ляво, както при първоизточника – финикийците. При алано-касожките знаци се пише от ляво на дясно, както при гърците.

Съществуването на общ арамейско-финикийски корен за изброените по-горе писмени системи обяснява наличието на няколко общи традиционни особености при тях.

Първата особеност е, че в периода преди приемането на индийските цифрови знаци, самите букви са били използвани и в ролята им на цифри за обозначаване на числата. Това е традиция в писмените системи на финикийци, евреи, арамеи, гревни гърци, в двете средновековни български писмености (глаголица и кирилица) и гр. Обикновено първите десет букви с черта отгоре са обозначавали единиците, следващите десет – десетиците и т. н. (табл. 2 и 3). Евентуалното наличие на тази традиция и в писмената система на прабългарите обаче все още не е дискутирано, макар да е твърде възможно.

Табл. 3. Фонетични и численни стойности и наименования на буквите от първите фонетични писмени системи.

Втора обща традиция при гревните писмени системи е наличието на особени названия за всяка една буква. Всяко буквено название е гума започваща със фонемата, изобразявана от тази буква. Например, първите четири букви при финикийците и евреите – А, Б, Г и Д се наричали алеф, бет, гимел и галет, което означава “бик”, “дом”, “камила” и “врата”. Тук се проявява и третата обща особеност – подреждането на буквите в определен ред за заучаване. Обикновено, названията на буквите и тяхното подреждане при по-близките народи са общи или подобни. Гърците са усвоили буквално семитските названия и подреждане в своята писмена система: алфа-бета-гама-делта и т.н. (табл. 2 и 3). Подобни са и названията и подреждането в късната арменска писменост: айб, бен, гим, га и т.н. Названията и подреждането на буквените знаци при прабългарите не са известни.

Много аналогии са открити от П. Добрев [9] в писмените системи на келтските народи кимрийци и маркомани, както и на германските готи. От друга страна, техните писмени знаци имат частична аналогия с тази на прабългарите.

TABLE OF ALPHABETIC DEVELOPMENT						
Semitic name of letters	North Semitic	square Hebrew	Greek name of letters	Greek	Cyrillic	Roman
ALEF	א	א	ALPHA	Α	А, Я, Ѧ	А
BETH	ב	ב	BETA	Β	В, Ё	В
GIMEL	ג	ג	GAMMA	Γ	Г, Ѓ	Г, Ѓ
DALETH	ד	ד	DELTA	Δ	Д	Д
HE	ה	ה	EPSILON	Ε	Е, Ё, Э	Е
VAV	ו	ו	DIGAMMA	Ϝ		Ѧ
			UPSILON	Υ	У, Ё	У, Ё, Т, W
ZAYIN	ז	ז	ZETA	Ζ	З	З
CHETH	ח	ח	ETA	Η	И, Й	И
TETH	ט	ט	THETA	Θ	Θ	
YOD	י	י	IOTA	Ι	І, Ј	І, Ј
KAF	כ	כ	KAPPA	Κ	К	К
LAMED	ל	ל	LAMBDA	Λ	Л, Љ	Л
MEM	מ	מ	MU	Μ	М	М
NUN	נ	נ	NU	Ν	Н, Ѧ	Н
SAMEKH	ס	ס	XI	Ξ		
AYIN	ע	ע	OMICRON	Ο	О, Ю	О
PE	פ	פ	PI	Π	П	Р
TSADE	צ	צ			Ч, Ц, Ъ	
QUF	ק	ק	KOPPA	Ϟ		Q
RESH	ר	ר	RHO	Ρ	Р	Р
SHIN	ש	ש	SIGMA	Σ	С, Ш, Щ	С
TAU	ת	ת	TAU	Τ	Т	Т
			PHI	Φ	Ф	
			CHI	Χ	Х	Х
			PSI	Ψ	Ж, Ъ	
			OMEGA	Ω		

Additional Cyrillic characters: Ѧ, Ё, Ъ, Ѓ, Ь, Ѧ

From Language for Everybody by Mario Pei. Published by Devin-Adair. Copyright © 1956

Причината за тези аналогии е наличието на известен исторически период, когато всеки един от тези народи са живяли по Северното причерноморие или близо до Кавказ. В азбуката на маркоманите, първите три букви са носели названията АШ, БИРИФ, КЕН, което явно следва началната традиция в подреждането на буквите – А, Б и т.н. Новото тук е, че тези три названия взети заедно дават фраза, която има следния приблизителен смисъл “аз буквите знам”. Следвайки същото подреждане, първите три букви в готската руническа азбука са имали названията АНС, БАИРИКА, ГИБА, които взети като фраза са означавали точно “аз знаците схващам”.

В двете български писмености, глаголицата и кирилицата, подреждането на буквите е близко до традиционното, но има едно важно изключение. Това е буквата В, която е вмъкната още в началото на азбуката. Получава се особен ред А, Б, В, Г, Д и.н. Защо това е направено не е ясно. При глаголицата и кирилицата, първите три букви са имали следните названия: АЗ, БОУКИ, ВЕДИ. Когато тези три думи се прочетат като фраза, получава се изречението АЗ БУКВИТЕ ЗНАМ. Вероятно, за да се оформи тази именно фраза е било нужно да се наруши традиционното подреждане и да се вмъкне буквата В. Изборът на такива названия на началните букви с цел да се получи фразата със значение АЗ БУКВИТЕ ЗНАМ не е характерно за семитските, гръцката и латинската писмени системи. Вероятно, това е отличителна кавказка традиция.

Основният момент на предлаганата хипотеза е следният. Допуска се, че за т.н. прабългарска руническа (буквена) писменост са били характерни същите изброени по-горе най-обща традиционни особености, но с кавказка специфичност. С други думи, прабългарските рунни знаци трябва да са били подредени, да са имали числени стойности и свои названия. По аналогия с названията в глаголицата и кирилицата, може да се допусне, че първите четири буквени названия са били: алем, белем, вечем, чием. Буквата АЛЕМ е отговаряла на фонемата “А” и трябва да е

имала числена стойност 1, буквата БЕЛЕМ – на фонемата “Б” с числена стойност 2, ВЕЧЕМ – на “В” с числена стойност 3 и ЧИТЕМ – с числена стойност 4. Три от тези названия идват от названията на месеците в прабългарския календар (табл. 1). Названието “белем” е ново, добавено на основата на следните съображения. В българския език, при различни броянки, идиомни изрази и гр., често се среща съчетанието “алем - белем”, понякога под различни форми: елим – белим, ези – бези, ала-бала и гр. подобни (табл. 4). При игрането на народни хора в миналото играчите се разделяли на два отбора, които подчертавали своето превъзходство едни над други с виковете “елим, белим - наш'то хоро!”. В тези изрази, съчетанието “алем - белем” сигурно носи смисъла на гумите ПЪРВИ - ВТОРИ или АЛФА – БЕТА или “това е токоз просто като алфа-бета”.

Вторият момент от тази хипотеза е, че названията и подреждането на месеците в прабългарския календар повтарят названията и подреждането на началните букви от прабългарската азбука. Началните четири букви са АЛЕМ, БЕЛЕМ, ВЕЧЕМ и ЧИТЕМ и съответно началната четворка от месеци е била АЛЕМ, БЕЛЕМ, ВЕЧЕМ и ЧИТЕМ. Тъй като буквата АЛЕМ, с която се е записвал звука “А” е имала числена стойност 1, месецът с това название е бил първи. Буквата БЕЛЕМ отговаряща на звука “Б” е имала числена стойност 2 и съответно месецът с название БЕЛЕМ е стоял на второ място. Съответно, буквата ВЕЧЕМ е отговаряла на звука “В”, а месец ВЕЧЕМ е трети. Месец ЧИТЕМ е четвърти.

Табл. 4. Детски броянки от България (№ 1-3) и Македония (№ 4), в които се среща съчетанието “алем-белем” [10].

1	2	3	4
Ала бала ница, турска паница, хей гиду Иванчо, наш капитанчо.	Ала бала – прустакала искавица – гомпатица талион – талион чок – мог страшен рог.	Ан ган тина, сарака тина, сарака тики, тики, елем, белем, буз – карбуз.	Ен ген гину, сава рака тину, сава рака тика, така елем, белем буф, триф, труф.

От тази хипотеза произлизат няколко резултата. Първо, полученият рег на буквите в прабългарската азбука: А, Б, В и т.н. повтаря уникалния рег на подреждане, характерен само за по-късната писменост глаголица и нейната производна – кирилицата! Това не е никак неочаквано в светлината на новите данни за прабългарския произход на светите братя Кирил и Методий (Църко и Страхота) [Маргаритов М. Маргартоф-Хофер А. и Егле фон Сумтал. За Кирил и Методий. Изг. Тангра-Танахра, София. 1999] и на извода, че глаголицата е първоначално създадена за българската гържава (словене-славяни - най-голямата фалшификация). Втори важен резултат се получава, когато названията на първите четири букви се разгледат като една цяла фраза: АЛЕМ БЕЛЕМ ВЕЧЕМ ЧИТЕМ. Този израз има следния буквален превод на съвременен български: АЗ БУКВИТЕ ЗНАМ ДА ЧЕТА (табл. 5). Същата мисъл обаче се повтаря и във славяно-българската фраза, образувана от първите четири букви в глаголицата и кирилицата: “АЗЪ БОУКИ ВЕДЕ ГЛАГОЛИ”. Това още веднаж подчертава наследствената връзка между тези писмености. Както видяхме по-горе, подобна фраза се получава и с названията на първите букви в сродните на прабългарската писмености – кимрийска, маркоманска и готска!

Табл. 5. Подреждане и смисъл на първите четири названия на месеците от прабългарския календар според хипотезата за техния азбучен смисъл.

Буква от глаголицата и кирилицата Звукова стойност	Наименование	Пореден месец	Авестийско значение	Превод на съвременен български
† - а - а	АЗЪ	Алем	Azem	Аз
Б - б	БОУКИ	Белем ?		Белег, знак
В - в	ВЕДЪ	Вечем	Vid	Знам
Г - г	ГЛАГОЛИ	Читем		Чета

Названието “алем” може да гоиде от авестийската гума АЗЕМ (аз) или от гума, подобна на авестийската ваем (ние). Названието “белем” може да е производно от БЕЛЕГ (знак от прабългарски). Названието “вечем” има точно авестийско съответствие, глагола VID – знам, което има точен славянския превод, ВЕДИ – знам. При описването на

действието “четене”, прабългарите са използвали гумата ЧИТЕМ (чета), докато в кирилицата това действие е обозначено със славянската гума ГЛАГОЛИ, т.е., ГОВОРЯ. Причината за това е, че по това време в славянския език е нямало термин за действието “четене”, няма и днес. Действително, в етимологичния речник на руския език [Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М. 1986] е включен глаголът “читать”, но той е руски вариант на общославянската гума “почитам, уважавам”. Славянски глагол със значение ЧЕТА няма. Глаголът ЧЕТА не е славянски, а е общо ирански, от тук най-вероятно е прабългарски. Прабългарският глагол ЧИТЕМ е останал и в съвременния румънски език със същото значение - чета. Замяната на ЧИТЕМ с ГЛАГОЛИ се обяснява с това, че по време на създаването на глаголицата при

славяните е отсъствала писменост, докато при прабългарите вече е имало специфични гуми за тази дейност – чета, четмо и гр. Това е трети резултат от предложената хипотеза.

Получените резултати представят предложената хипотеза в твърде благоприятна светлина. Необходими са обаче допълнителни изследвания, за да се погледят и останалите названия на месеците съгласно предложения азбучен ред, ако това разбира се е възможно.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Умленски В. и гр. Времето и календарният проблем. Изг. Марин Дринов. София. 2005
2. Добрев П. Преоткриването на прабългарския календар София.1994. Добрев П. Царственик на българското гостоприемство. София. 1998.
3. Богданов И. Именник на българските ханове. София. 1981
4. Москов М. Именник на българските ханове (ново тълкуване). София. 1988.
5. Вълчев Й. Календар и хронология. София. 1999.
6. Рогев Б. Астрономически основи на прабългарското летописание. София. 1974.
7. Бъчваров В. Дилом творим или годината на огъня и змията. Проблеми на културата. 1986, книжка № 6.
8. Петров П. Древен български календар. София. 2000
9. П. Добрев. Светът на прабългарите. ИКК Славика-РМ. София. 1994
10. Младенова В. (Произход на населението от с. Б. Караагач. Сп. Авитохол, 2000, кн.12, с. 30-44), е записала в село Тотлебен, Плевенско следната детска броянка за гоненица: "Ан ган тина, сарака тина, сарака тики, тики, елем (им), белем (им), буз, кар буз! (ени, бени, бов!)" В леко променен вариант, тази броянка е известна в много селища на съвременна България, примерно: ангантина, царакатина, царакатика-тики, елин белин бус, карпуз! Почти идентична броянка успях да намеря и във Вардарска Македония. В една най-нова публикация от РМакедония (Владимир Арсенијевиќ .Сп. Маргина, бр. 65, ЛЕКСИКОН НА ЈУ МИТОЛОГИЈАТА. ЕМА ЕСЕСА...) се казва: ... меѓу повеќето популарни невербални броенки на нашето детство, најпозната и најраспространета е: "Ен ден гину сава рака тину сава рака тика така елем белем буф триф труп".